

ეკა ღაღინი, მარიკა თედორაძე, ტარიელ ფუტარაძე

აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა სკოლაში მეგრულად და სვანურად სწავლების წინააღმდეგ

/ქართველური ქვესისტემების ადგილი საქართველოს
საჯარო სკოლებში/

ქართული ენისა და ლიტერატურის ახალ სტანდარტში (2018 წ.)¹¹ **დიალექტ**- ფუძე ორჯერაა ნახსენები:

1. “ომონიმი, *დიალექტიზმი*, ბარბარიზმი, ჟარგონი, არქაიზმი, ნეოლოგიზმი, ფრაზეოლოგიზმი; აფორიზმი; სიტყვაწარმოება; სიტყვის პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობა; სტილის-ტურის ხარვეზი (ტავტოლოგია, კალკი, პარონიმები); სხვადასხვა ფუნქციური სტილი (სასაუბრო, მხატვრული, პუბლიცისტური, ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო)“;
2. “ქართული ენის ისტორია: მსოფლიოს ენათა ოჯახები; ქართული ენა, ქართულის მონათესავე ენები, ქართული ენის *დიალექტები*; ქართული სალიტერატურო ენა, ქართული დამწერლობა (ანბანი)“¹².

ცნობილია, რომ ქართულ სამწიგნობრო ენას 16 საუკუნეა ქმნის საქართველოს ყველა კუთხის ქართველობა; მათ შორის განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვით ისტორიული ეგრისის, გვიანდელი ოდიშისა და ამჟამინდელი სამეგრელოს მოსახლეობას. ეს ბუნებრივიცაა, რამდენადაც, საქართველოს სხვა კუთხეებთან შედარებით ისტორიულმა ეგრისმა, რომელსაც შედარებით ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა ეჭირა, ყველაზე ნაკლებად განიცადა დამპყრომელთა აგრესია და, შესაბამისად, დიდი დრო და ენერგია დაუთმო ქართული ეროვნული კულტურის განვითარებას.

ამ ისტორიის გათვალისწინებით, ლოგიკურია, დავსვათ ასეთი შეკითხვა:

დავუშვათ, მხატვრულ ტექსტში შეგვხვდა მეგრული სიტყვა-ფორმა: **ოდაბადე**; მოსწავლეს რას ვეუბნებით?

- “ოდაბადე“ დიალექტიზმია. სამეგრელოში დაბადებული ქართველი მწერლის მიერ სამწიგნობრო ენაში შემოტანილია ქართული სამწიგნობრო ენის კუთხური სახესხვაობიდან - მეგრული დიალექტიდან; თუ

- “ოდაბადე“ უმწერლობო მეგრული ენის სიტყვაა და ქართულ სამწიგნობრო ენაში ნასესხებია ქართულის ახლომო-ნათესავე მეგრული ენიდან (ან: ზანური ენის მეგრული დიალექტიდან)?

¹¹საბაზო საფეხურის ეროვნული სასწავლო გეგმა 2018-2024 <https://cutt.ly/2efuodo> (დამოწმება:28.01.2019)

¹² <https://cutt.ly/Sefusnx> (დამოწმება:28.01.2019)

პასუხი მარტივი არ არის, რამდენადაც, ასი წლის მანძილზე ქართულ სამეცნიერო სივრცეში დამკვიდრებულია დაუსაბუთებელი თვალსაზრისი ე.წ. სამი თუ ოთხი ქართველური ენის არსებობის შესახებ; გარდა ამისა, სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულია ტერმინიც: **ზანიზმი**, რომელიც ქართულში ნასესხებ მეგრულ-ლაზურ სიტყვებს გულისხმობს.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ჩვენთვის ქართული ენის მონათესავე ენებია: აფხაზურ-აბაზური; ქისტური, ჩეჩნური, ინგუშური; დაღესტნური ენები... მეგრული არის ქართული ენის კუთხური სახესხვაობა - დიალექტი, შესაბამისად, მეგრული სიტყვები: **მარქვალი, ჯარგვალი, ოდაბადე...** ქართულ სამწიგნობრო ენასთან მიმართებით დიალექტიზმებია, რომლებიც დამკვიდრდა ქართველთა სამწიგნობრო ენაში; შდრ.: **კოჩი, დუძახუ, გებგონი...** დიალექტიზმებია, რომელთა ქართულ სალიტერატურო ენაში გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ პერსონაჟთა მეტყველებაში. აქედან გამომდინარე, კითხვა: “რა კვალიფიკაციას მისცემს დასახელებულ სიტყვა-ფორმებს ის, ვინც მეგრულს (ან ზანურს) ქართულის მონათესავე ენად თვლის?” პასუხი ერთადერთია: ის, ვინც მეგრულს (ზანურს) ქართულის მონათესავე ენად მიიჩნევს, **ოდაბადე, ჯარგვალი...** სიტყვა-ფორმებს **ნასესხებ სიტყვებად - ზანიზმებად** (მეგრელიზმებად) - მიიჩნევს.

შდრ.: ქართულში ნასესხებია მონათესავე აფხაზურიდან, აგრეთვე არამონათესავე რუსულიდან, სპარსულიდან, ინგლისურიდან... შემოსული სიტყვები.

რაც შეეხება სამწიგნობრო ქართულში მეგრული ლექსიკის შემოტანას, ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა **კონსტანტინე გამსახურდიას** თვალსაზრისი:

“მე შემოუშვი ახალ ქართულში მრავალი გარდასული სიტყვა; სამაგიეროდ ასევე უხვად ვასხურე ჩემს ლექსიკას ხევსურულიდან, იმერულიდან, ქართლ-კახურიდან და მეგრულ-გურულ ენაკავეებიდან მოტანილი სიტყვები... მე საჭიროდ დავინახე ქართული ტომების (ვანსხვაებული) ლექსიკის შეკრების ლოზუნგი ვადამესროლა და ეს პირველად ვცადე კიდევაც “დიონისოს ღიმილში” და ჩემს ნოველების წიგნშიაც...” *“...სალიტერატურო ქართულის ზრდა არ შეიძლება მარტოდენ გარეგან სესხს - ბარბარიზმებს - დაეყრდნოს. აქ უმთავრესია “შინაგანი სესხი”, ქართული ენაკავეებიდან, სვანურ-ჭანურ და ოდიშურ დიალექტებიდან ახალი და უხმარი ლექსიკური მასალის მოხვეჭა...”* (გამსახურდია, 1980: 995-956).

მაშასადამე, კ. გამსახურდიას პოზიცია ასეთია: **გარეგანი სესხი** არის სიტყვა-ფორმათა შემოსვლა სხვა ენიდან, ხოლო **შინაგანი სესხი** - დიალექტებიდან სამწიგნობრო ენაში დამკვიდრება.

საინტერესოა, როგორია ამ კუთხით ქართული სამწიგნობრო ენის ისტორია.

მრავალი საუკუნეა, სხვა ქართველებთან ერთად, სამეგრელოს/სვანეთის ქართველობაც ქმნის ქართულ (ეროვნულ) სამწიგნობრო ენას და ამ კუთხეებისათვის დამახასიათებელი ლექსიკით ამდიდრებს მას. სანიმუშოდ დავასახელებთ **მინჩის, პეტრიწის, ჭყონდიდლების... გამსახურდიების** ღვაწლს.

კონსტანტინე გამსახურდია: “ქართული სიტყვიერი ინვენტარის ვამდიდრება უნდა მოხდეს ცალკერძ ძველი ქართულის მარაგიდან, ცალკერძ ცოცხალი დიალექტებისა და ენაკვების წიალიდან, რათა ქართული ენა მარტოოდენ მშრალი, მწიგნობრული ენა არ გახდეს... უნდა შემოვუშვათ ქართულ (სამწიგნობრო) ენაში, როგორც მეგრულ-სვანური დიალექტების სიტყვები, ისე ფშავ-ხევსურული (გამსახურდია, 1922; იხ. ათბომეული, VII, 1983: 411). “XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშავურის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი. აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული“ (გამსახურდია, 1983: 499).

შესაბამისად, ვფიქრობთ, აუცილებელია, საჯარო სკოლაში სწავლებისას მოსწავლეს მიეწოდოს ინფორმაცია ქართველთა ენობრივი სივრცის შესახებ. სამწუხაროდ, ქართული ენისა და ლიტერატურის სტანდარტი არ ითვალისწინებს ქართველთა კუთხური მეტყველებების (დიალექტების) სამწიგნობრო ენაში გამოყენების პერსპექტივას.

უფრო უარესი ისაა, რომ სასკოლო სახელმძღვანელოების დიდ უმრავლესობაში მეგრულ-ლაზური და სვანური უმწერლობო ქართველურ ენებადაა სახელდებული.

სასკოლო განათლების მიმართულებით აღსანიშნავია კიდევ ორი გარემოება:

ა) აუცილებელია, სკოლაში ისწავლებოდეს ზოგადი ცნობები ქართველთა ენობრივი სამყაროსა და ცალკეული ქართველური დიალექტების გავრცელების არეალის შესახებ. ასეთ შემთხვევაში მოზარდს მეტი ინფორმაცია ექნება საკუთარი ეროვნული იდენტობის შესახებ.

ბ) სამეგრელოს, სვანეთის, აჭარის, საქართველოს მთიანეთის რაიონებში, განსაკუთრებით კი ირანის, თურქეთის, აზერბაიჯანის ქართველ მოქალაქეთათვის ქართული სალიტერატურო ენის სწავლებისას მასწავლებელს ექმნება საჭიროება, ადგილობრივი დიალექტური მეტყველებით აუხსნას მოსწავლეს სამწიგნობრო ენის სიტყვა-ფორმები. არადა, ოფიციალურად სკოლაში კუთხური მეტყველება იგმოება, როგორც არანორმირებული, მდაბიური მეტყველება.

ვფიქრობთ, ახსნის პროცესში დამხმარე საშუალებად ადგილობრივი დიალექტის გამოყენება გარკვეულ რეგულაციას უნდა დაექვემდებაროს.

ამჟამად გაცილებით აქტიურია უფრო სახიფათო პროცესი:

ჩვენს თვალწინ იქმნება მეგრული ვიკიპედია, ქართულ-მეგრული, მეგრულ-ინგლისური... ლექსიკონები, მეგრულის სახელმძღვანელოები... სხვადასხვა ჯგუფების მიერ აქტიურდება მეგრულად და სვანურად სკოლაში სწავლების თემა...

მავანნი დღეს **მეგრული (ლაზური) თუ სვანური “სამწიგნობრო ენის”** ჩამოყალიბების საკითხს ააქტიურებენ, რაც, საბოლოო ჯამში, ამ კუთხეების ქართველობას გაუტყუოვებს მათივე წინაპრების მიერ შექმნილ მრავალსაუკუნევან სამწიგნობრო კულტურას.

მსგავსი რამ წარსულშიც ხდებოდა:

რუსეთის იმპერია მსგავსი გეგმის განხორციელებას აპირებდა ჯერ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში იანოვსკი-პეტროვი-აშორდია-ვოსტორგოვის ხელით, შემდეგ კი - საბჭოთა იმპერიის პირველ ათწლეულშიც, ი. სტალინის ინიციატივით, ისაკ ყვანიასა თუ მებონია-ბუკია-ახალიას ჯგუფების გამოყენებით.

ი. სტალინის წიგნში “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი”, ვკითხულობთ (ვიმოწმებთ 1955 წლის გამოცემიდან): *კავკასიაში არიან მთელი რიგი ხალხები, რომელთაც პრიმიტიული კულტურა, განსაკუთრებული ენა აქვთ, მაგრამ მშობლიურ ლიტერატურას მოკლებულნი არიან... რა ვუყოთ ასეთ ხალხებს: მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ., რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა კი არა აქვთ? (სტალინი, 1955: 61)... ნაციონალური საკითხი კავკასიაში შეიძლება გადაიჭრას მხოლოდ იმ მიმართულებით, რომ დაგვიანებული ერები და ხალხები უმადლესი კულტურის საერთო კალაპოტში მოვაქციოთ (სტალინი, 1955: 62).*

ნათლად ჩანს, რომ ი. სტალინი **უმწერლობო ენის მქონე დაგვიანებულ ერებად თუ ხალხებად აცხადებს: მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ.** წარმოდგენილი კონცეფცია კი დიდად არ განსხვავდება იანოვსკი-ვოსტორგოვის მიდგომისაგან (რატიანი, 1968: 225-292, **ლომსაძე, 1979: 70**).¹³

იოსებ სტალინის ზეობის პერიოდში სტალინის გეგმას, მეგრული და სვანური ქცეულიყო სამწიგნობრო ენებად, შეეწინააღმდეგა აკად. არნოლდ ჩიქობავა. სტალინთან დაპირისპირე-

¹³ უნდა აღინიშნოს, რომ მეფის რუსეთის მოხელეები ეყრდნობოდნენ პეტერბურგელი პროფესორის - ქ. პატკანიანის “სამეცნიერო” ხედვებს... ვრცლად იხ. წიგნში: ტ. ფუტყარაძე, 2019 (წიგნი მომზადებულია გამოსაქვეყნებლად).

ბა კი იმ დროს ნამდვილად იყო არნ. ჩიქობავას სამოქალაქო გმირობა! (ფუტკარაძე...2017: 5-54).

საარქივო დოკუმენტების მიხედვით, სამეგრელოს სკოლებში არსებული რეალური ვითარების შესასწავლად განათლების სახალხო კომისარიატის სახელით, 1932 წლის აპრილში სამეგრელოში გაიგზავნა უკვე ცნობილი ენათმეცნიერი **არნოლდ ჩიქობავა**. ხოლო 1933 წლის გაზაფხულზე საქართველოს მთავრობამ ენათმეცნიერ ვუკოლ ბერიძის მონაწილეობით კიდევ ერთი კომისია (არნ. ჩიქობავა, გ. ახვლედიანი, ვ. ბერიძე, ვ. თოფურია...) ამუშავა სამეგრელოში.

არნ. ჩიქობავას მონაწილეობით კომისიამ დაასკვნა:

1. საბჭოთა საქართველოს მშრომელთათვის (მხედველობაში გვყავს ქართული გვარტომობის მოსახლეობა) მეცნიერებისა და ლიტერატურის ენა იყო და არის ქართული ენა, საქართველოს სახელმწიფო ენა. სოციალისტური მშენებლობისა და კულტურული რევოლუციის ენა. დაპირისპირება საუკეთესო შემთხვევაში არის ფეოდალური საქართველოს კუთხური კარჩაკეტილობის და წეწა-გლეჯის ფსიქოლოგიის რეციდივი.

2. ძირითადი პედაგოგიური საკითხი, რომელიც ამჟამად ისმის, ამ ხასიათისა არის: წარმოადგენს თუ არა მეგრულად მოლაპარაკე ბავშვებისთვის ქართული ისეთ იარაღს, რომელიც მის ბუნებრივ განვითარებას ზღუდავს?

უნდა ითქვას, რომ ფსიქოლოგია მეგრულ მეტყველებისა იმდენადვე ახლო სდგას ქართულთან, რამდენად ახლო სდგას ქართულთან რომელიმე ხევსურის ფსიქოლოგია. იმდენადვე მეგრულად მოლაპარაკე ბავშვებისათვის ქართული ენა ნორმალური იარაღს წარმოადგენს, როგორც ვსთქვი წარმოადგენს იმავე ხევსურისათვისა, სვანისათვის. ქართული ენა მეგრული და სვანი ბავშვების ნორმალური განვითარებისათვის ისეთივე ბუნებრივი და პედაგოგიურად მიზანშეწონილი იარაღია, როგორც ხევსური და გურული ბავშვებისათვის. არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ სალიტერატურო ქართული ენა განსხვავდება (ზოგჯერ თვალსაჩინოდაც) თვით ქართული კუთხური მეტყველებისაგან (მაგ. თუშური, ხევსურული, გურულისაგან). სალიტერატურო ქართულს თვით ქართულად მოუბარნიც სწავლობენ.

1. ისტორიულად მეგრულის უფლებებისათვის იღვწოდა (ანბანის შედგენა და სხვა) თვითმპყრობელობა (იგულისხმება მეფის რუსეთი! - ტ.ფ. ე.დ. მ.თ.), ე.ი. სწორედ ის ძალა, რომლებიც ქართული ენის უფლებებს ხშავდა: მეგრულის უფლებებისათვის ზრუნვა ქართულის შევიწროების საშუალება იყო. კულტურულ-ისტორიულად საზოგადოებრივ-პოლიტიკურად მეგრული ენის უფლებების საკითხის გაჩენა საქართველოში ისევე წარმოუდგენელია, როგორც წარმოუდგენელია დაჩაგრული მეგრული. ამჟამად

მად მეგრული ენის ქართული სალიტერატურო ენისათვის დაპირისპირება საუკეთესო შემთხვევაში არის ფეოდალური საქართველოს კუთხური კარჩაკეტილობის და წეწა-გლეჯის ფსიქოლოგიის რეციდივი.

2. ქართულად სწავლება სავსებით შესაძლებელია პირველი ჯგუფებიდანვე. პედაგოგიურად საჭიროა და პრაქტიკულად აუცილებელი სწავლების პროცესში გამოვიყენოთ მეგრული, როგორც დამხმარე საშუალება ქართულად მოცემული მასალის შეთვისების გასაადვილებლად (უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი - ფ. 300, ა.12, №26, ფ. 44-47).

მეორე დოკუმენტში უფრო დაზუსტებულია ეს საკითხი:

მეგრულის საკითხი არის პრაქტიკული საკითხი. სამეგრელოს მოსახლეობა აღმოსავლეთ სანაპიროს გამოკლებით ოჯახში ქართულად არ ლაპარაკობს (იქაც კი, სადაც ყველას ესმის ოჯახში ქართული). ბავშვები სკოლაში რომ მოდის, მან ქართული ჩვეულებრივად არ იცის, **ამიტომ პრაქტიკულად აუცილებელია მეგრული იქნეს გამოყენებული, როგორც დამხმარე საშუალება ქართულის შეთვისებისას და შესათვისებლად.** არა თუ პირველ ჯგუფში, უფროს ჯგუფშიაც მასწავლებელს მოუხდება მეგრულის წაშველიება; ამისათვის, რა თქმა უნდა, არც მეგრული სახელმძღვანელოა საჭირო და არც მეგრული ტერმინოლოგია, რომელთაც ებლაუჭებიან სწორედ ისინი, ვისაც სურს მეგრულის საკითხი პრინციპული-პოლიტიკურ საკითხად აქციოს და მეგრული ქართულისაგან გასამიჯნ საშუალებად გამოიყენოს, რასაც, რა თქმა უნდა, არაფერი აქვს საერთო ლენინურ პოლიტიკასთან“ (უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი -ფ. 300, ა.12, №26, ფ. 1-6).

ჩანს, ამ მოხსენებითი ბარათის შინაარსი მალევე ცნობილი გახდა სტალინელი კოლაბორაციონისტებისათვის, რასაც მოჰყვა **ტარასი შენგელიას საჩივარი**, რომელიც 1933 წლის აპრილში გაეგზავნა სკკპ (ბ) ცკ-ს მდივანს ამხ. ი. სტალინს, სსრკავშირის ცკ-ის თავმჯდომარეს ამხ. კალინინს და სსრკ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეს ამხ. მოლოტოვს.

ი. სტალინის ზემოთ დამოწმებულ კონცეფციაზე დაყრდნობით ტ. შენგელია სამეგრელოს მოსახლეობის სახელით ითხოვდა აჭარის ავტონომიის მსგავს ავტონომიას სამეგრელოსათვის და მეგრული ენისა და ლიტერატურის შექმნას.

ამავე საჩივარში, რომელიც თარიღდება 1933 წლით, გალანძღულია **არნ. ჩიქობავა:**

“საქართველოს განათლების სახალხო კომიტეტმა ზუგდიდის რაიონში მიაღვლინა მეგრული ჩინოვნიკი პროფესორი ჩიქობავა დავალებით, რომ ამ მეგრულ ვაი მეცნიერს მეცნიერული თვალსაზრისით შეეჯამებინა დაწყებით სკოლებში მეგრულ ენაზე

სწავლება. ამ მეცნიერმა ზუსტად შეაჯამა შედეგები და დაწერა: “მართალია მეგრული ბავშვები უკეთ ითვისებენ მშობლიური მეგრულით, ვიდრე მათთვის გაუგებარი ქართული ენით, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ შემდგომში მეგრულიდან ქართულ ენაზე გადასვლა გაძნელებოდა, ამიტომ მეგრული სკოლების პირველივე ჯგუფებიდან ამოღებული უნდა იქნას მეგრულ ენაზე სწავლება; ანუ სამომავლო “პერსპექტივისათვის”, უკვე დღეს გავწიროთ//შევწიროთ მეგრული ენა“. ასეთ “საფუძვლიან” მეცნიერულ ანტილენინურ გამოსვლას დაეთანხმა ზუგდიდის პარტიის რაიკომის ახალი ხელმძღვანელობა და გადაწყვიტა მომავალი სასწავლო წლიდან სამეგრელოს დაწყებით სკოლებში დაეკანონებინა ქართულ ენაზე სწავლება (უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი - ფ.284, ა.3, №456, ფ.6-11).

ტ. შენგელიას საჩივრიდან ერთ თვეში არნ. ჩიქობავა წერს “**დამატებით მოხსენებას**“.

ზუგდიდში კი იგზავნება ახალი კომისია უკვე საქართველოს ცენტრალური სამეცნიერო ტერმინოლოგიის კომიტეტის თავმჯდომარის, ვუკოლ ბერიძის ხელმძღვანელობით. ვ. ბერიძის კომისიაც ანალოგიურ დასკვნას აკეთებს:

“მეგრულ ენაზე სწავლების შემოღება თუნდაც 1-ლ ჯგუფში არაფრით არ შეიძლება გამართლებულ იქნას. სწავლება პირველი ჯგუფიდანვე ქართულ ენაზე უნდა მიმდინარეობდეს, ხოლო მეგრული ენა გამოყენებული უნდა იქნას, როგორც დამხმარე არა მარტო პირველ ჯგუფში, სადაც მეგრული ენა უფრო ფართოდ გამოიყენება, არამედ ზედა ჯგუფებშიაც” (უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი - ფ. 300, ა.12, №26, ფ. 40-41ა).

1933 წლის 25 მაისს ჩაატარა განათლების სახალხო კომისარიატის კოლეგიის სხდომაზე ცნობილი მეცნიერებისა (არნ. ჩიქობავა, გ. ახვლედიანი, ვ. ბერიძე, ვ. თოფურია...) და სამეგრელოს პოლიტიკური ელიტის მონაწილეობით ჩაატარა კოლეგიის სხდომა, რომელსაც დაასწრეს ცხინვალში გადაყვანილი ისაკ ჟვანიაც (დოკუმენტებისათვის იხ., ტ. ფუტკარაძე 2019).

ძალიან საინტერესოა კოლეგიის სხდომის ოქმში წარმოდგენილი **ვ. ბერიძის, გ. ახვლედიანისა და არნ. ჩიქობავას** მსჯელობა მეგრულის სტატუსის შესახებ:

ვუკოლ ბერიძე (გვ. 29-30): „არქივში არის დაცული (ცნობები), საიდანაც რუსი მოხელეები ამტკიცებენ, რომ მეგრულზე შესაძლებელი არის მწერლობა დაფუძნდეს, 1884 წელს ცირკულიარი არის გაგზავნილი იანოვსკის მიერ; **მათი მიზანი იყო არა მეგრულის დამკვიდრება, არამედ ქართულის განდევნა სკოლებიდან: “მეგრელების ჩამოშორება, რომ ქართველების**

მთლიანი ოჯახი დასუსტებულიყო“... რაც შეეხება კითხვას: არის თუ არა მეგრული დამოუკიდებელი ენა? **“არის მიდგომა ლინგვისტიკური და არის მიდგომა საზოგადოებრივ პოლიტიკური** (ხაზი ავტორებისა)... უდიდესი მეცნიერი ნიკო მარი გარკვევით ლაპარაკობს: “მეგრული ლინგვისტიკურად ენაა, რომელიც საინტერესო მასალას იძლევა საერთო ქართულის შესასწავლად, მაგრამ საზოგადოებრივ კულტურულ-ისტორიულად იგი დიალექტია. საზოგადოებრივ-კულტურულად მეგრელთა მშობლიური სამრეწველო კულტურული ენა არის ქართული...”

გიორგი ახვლედიანი (გვ. 41): **“ენის ფსიქოლოგია ქართულსა და მეგრულს ერთი და იგივე აქვთ.** ეს ის არის, რომ აზროვნების იარაღი ჩვენთვის და მეგრელებისათვის ერთი და იგივე არის ძირითადად. მაშასადამე, აზროვნების იარაღი არ მახინჯდება. მხოლოდ აქ არის ლექსიკის ამბავი: აქ კი დამახინჯება არის. მაშასადამე, კვადრატში აყვანილი დამახინჯების, რადგან /ენის/ სტრუქტურა ერთი და იგივე ყოფილა“.

არნ. ჩიქობავა (გვ. 52): “ქართული ენა მეგრელი ბავშვის კულტურული განვითარებისათვის არის ბუნებრივი იარაღი“.

აღსანიშნავია ის, რომ რომ ამ კოლეგიის გადაწყვეტილებით 1933 წლის ბოლოს დაიხურა მეგრული სკოლებიც და მეგრული გაზეთებიც.

1932-33 წლებში შემუშავებული თვალსაზრისი არნ. ჩიქობავამ შემდეგ არაერთხელ გაიმეორა; კერძოდ, სტალინის თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ, გაითვალისწინა რა რეალური ისტორია, მეგრელთა, ლაზთა, სვანთა ისტორიულ სამწიგნობრო ენად (/დედაენად, ეროვნულ ენად) გამოაცხადა ქართული ენა; მდრ., საინტერესოდ მიგვაჩნია ამ თემაზე სხვადასხვა დროს არნ. ჩიქობავას მიერ გამოთქმული თვალსაზრისები:

არნ. ჩიქობავა (ჩიქობავა, 1936: 3): “ჭანური და მეგრული ორივე კილოა ერთი ენისა, რომელიც ქართველურ ენათა ჯგუფის მესამე წევრს წარმოადგენს; ცალკე ენებად ჭანურსა და მეგრულს ისევე ვერ მივიჩნევთ, როგორც ხევსურულსა და გურულს; ეს უკანასკნელნი, როგორც ცნობილია, ქართული ენის კილოებს წარმოადგენენ; ფონეტიკურად, მორფოლოგიურად და სინტაქსურად, ლექსიკითა კი, ჭანური და მეგრული, როგორც ქვევით დავინახავთ, უფრო ახლოს დგას ერთმანეთთან, ვინემ გურული და ხევსურული; ხევსურული და გურული კილოებია ქართული ენისა; ჭანურიცა და მეგრულიც კილოებია, ოღონდ ქართული ენისა კი არა, არამედ ცალკე ენისა, რომელიც ქართულთან გაცილებით უფრო ახლოსა დგას, ვინემ სვანური. **ამ ენას პირობით ზანურს ვუწოდებთ**“.

არნ. ჩიქობავა (ჩიქობავა, 1938: XII): **“ზანური (ჭანურ-მეგრული) მიჩნეულია ქართულის** (ზუსტად რომ ვთქვათ, იმ ენისა, რომლის გაგრძელებასაც ისტორიულად ცნობილი ქართუ-

ლი წარმოადგენს)“ დიფერენციაციის შედეგად (და არა დიფუზური ბგერების მქონე რალაც X- მეტყველების დიფერენციაციის შედეგად); ამ ქართულს ჩამოყალიბებული სახით უკვე გააჩნდა ყველა ის ფონება, რაც მასში დღეს მოგვეპოვება (რ, ჰ და ს-ს გარდა).

არნ. ჩიქობავა (ჩიქობავა, 1952: 363): “ქართული სალიტერატურო ენა ყველა ქართველი ტომის მწიგნობრობის ენა იყო ისტორიულად და არის ამჟამადაც, ქართლელი და აჭარელი, კახელი და იმერელი, თუში და მეგრელი, ხევსური და აფხაზი, ფშაველი და სვანი, ინგილო და ლაზი... ამ ენაზე სწავლობს სკოლაში, ამ ენას იყენებს კულტურული წინსვლის იარაღად. ასეა ეს საბჭოთა ხელისუფლების დროს; ასე იყო ეს მრავალი საუკუნის მანძილზე: არც აფხაზებს, არც სვანებს, არც მეგრელებსა და არც ჭანებს (ლაზებს), სხვა სამწერლო ენა არა ჰქონიათ. მეფის მთავრობის ცდა (მეცხრამეტე საუკუნის მეოთხმოცე წლებში) მეგრულად შემოეღო სწავლა სამეგრელოს სკოლებში და მით ქართული ენა სამეგრელოს სკოლებიდან განედევნა, მარცხით დამთავრდა: თუ დედა-ენას ასწავლიდნენ ქართველ ბავშვს სკოლაში, ეს ენა ქართული იყო ყველა ქართველი ტომისათვის“.

არნ. ჩიქობავა (“კომუნისტი“, 1958:3): “ქართული სალიტერატურო ენა შექმნილია მთელი ქართველი ხალხის მიერ, იგი კუთვნილებაა მთელი ქართველობისა, - იქნება ეს ქართველი - ხევსური თუ სვანი, კახელი თუ მეგრელი, ქართლელი თუ აჭარელი... თვით დაქუცმაცებულ ფეოდალურ საქართველოშიც კი სხვა სამწერლო ენა არა ჰქონიათ არც მეგრელებსა და არც სვანებს. ქართული სალიტერატურო ენა ერთადერთი ეროვნული ენაა მთელი ქართველობისათვის; ასე იყო წარსულში და მით უფრო ასეა ახლა, როცა საბჭოთა საქართველოში სოციალისტურ ქართველ ერში შედუღაბებულია როგორც ქართველობის განუყრელი ორგანული ნაწილი, მეგრელი, ჭანი და სვანი ისევე, როგორც ქართლელი, კახელი, აჭარელი, თუში... დიდმა ქართველმა პედაგოგმა ი. გოგებაშვილმა დედა-ენა უწოდა იმ წიგნს, რომელსაც ყოველი კუთხის ქართველი ბავშვი, - სვანი ისევე, როგორც ფშაველი, მეგრელი ისევე, როგორც აჭარელი, ქართლელი და კახელი...“

არნ. ჩიქობავა (“სამშობლო“, 1969: 4): კუთხური კილო-კავების მთელი წყება გვაქვს, სალიტერატურო ქართული ენა კი ერთია ყველა კილოკავზე მოუბართათვის, ერთობლივ ყველა კუთხის ქართველთათვის. ქართლელი იქნება იგი, აჭარელი, ფშაველი თუ სვანი, ხევსური თუ მეგრელი. ეს ერთი სალიტერატურო ქართული ენა ქართველობის ეროვნული ენაა, სკოლისა და სასამართლოს ენა, თეატრისა და

რადიოგადაცემათა ენა, იგი საბჭოთა საქართველოს სახელმწიფო ენას წარმოადგენს.

დასასრულს, შეგვიძლია ვთქვათ:

I. ლავრენტი ბერია ისაკ ჟვანიასთან დაპირისპირებას ვერ მოიგებდა, რომ არა არნ. ჩიქობავას მეცნიერული არგუმენტები და, რაც მთავარია, შეუბოვრობა: არნ. ჩიქობავა დაუბირისპირდა არა მხოლოდ აკად. ნიკო მარს, რომელიც იმხანად იყო ი. სტალინის მრჩეველი ენათმეცნიერების სფეროში, არამედ მან უარყო თავად ი. სტალინის ლინგვისტური კვალიფიკაციები; კერძოდ, ყველას დაუსაბუთა, რომ მეგრული არ იყო უმწიფრობრო ენა, მეგრული არ იყო “დაგვიანებული ერი“, რომ მეგრელის საკუთრებაც იყო მრავალსაუკუნოვანი ქართული სამწიფრობრო კულტურა.

II. დღესაც აქტუალურია სკოლაში მეგრულად სწავლების თემა.

ამ შემთხვევაშიც ჩვენთვის მისაღებია არნ. ჩიქობავას დასკვნა, რომელიც სრულად შეესაბამება სამწიფრობრო ენისა და დიალექტების სკოლაში სწავლების თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტებს:

ქართველებს გვაქვს 1 სამწიფრობრო ენა, რომელიც უნდა გავამდიდროთ ყველა ქართველური ქვესისტემების მონაცემებით. დიდი შეცდომაა, რომელიმე ქართველური ქვესისტემის მიჩნევა ე. წ. უმწიფრობრო ან ტომობრივ ენად, ზოგადად რამდენიმე უმწიფრობრო ქართველური ენის არსებობაზე მსჯელობა; შდრ.:

მთელ მსოფლიოში უმწიფრობრო ენად მიიჩნევა ენობრივ-ეთნიკური ერთობის მქონე იმ საზოგადოების მეტყველება, რომელსაც საკუთარ დედაენაზე არა აქვს წერილობითი კულტურა და შემოქმედების თუ საქმისწარმოების პროცესში იყენებს სხვათა მიერ შექმნილ სამწიფრობრო ენას. უმწიფრობრო ენა ზეპირი ფორმით (დიალექტების, კილოკავების, თქმების, ჟარგონების სახით...) არსებობს.

შდრ., ასევე: არაიშვიათად, ტომობრივი ენა და დიალექტი გათანაბრებულია.

ტომობრივი ენა - tribal language/Dialect

Indigenous language - An indigenous language or autochthonous language is a language that is native to a region and spoken by indigenous people, often reduced to the status of a minority language. This language would be from a linguistically distinct community that has been settled in the area for many generations. Indigenous languages are not necessarily national languages, and the reverse is also true¹⁴.

¹⁴ განმარტებისთვის იხ. https://en.wikipedia.org/wiki/Indigenous_language (დამოწმება: 28.01.2019)

племенной язык - Бесписьменный диалект, форма существования языка в первобытно-общинную эпоху, когда границы лингвистической и этнической группы совпадали¹⁵.

შდრ.:

1790 წელს, ქართველთა მეფე-მთავრები აცხადებენ, რომ მათ, ერთი ენა აქვთ:

ვინაიდან ყოველთავე ივერიელთა მსახლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერისა, ოდიშისა და გურიისათა აქვსთ ერთი მორწმუნეობა, არიან შვილნი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მქონებელნი, აქვსთ მავასხელობითიცა სიყვარული ვითარცა სისხლით ნათესავეთა და მოყვარობით შეკრულთა ურთიერთთა შორის“ (ქსდ, 1965: 501-507).

- I. ქართველური ზეპირი ქვესისტემების (ქართველური დიალექტების) გადასარჩენად თუ შესასწავლად საგანგებო ღონისძიებები უნდა დაიგეგმოს საჯარო სკოლის მიმართულებითაც. ამ მხრივ საინტერესოა გერმანული რეალობის აღწერა:

გერმანიაში ბევრი ისეთი ადგილობრივი დიალექტია, რომლის მფლობელს უჭირს სალიტერატურო გერმანულის გაგება, თუკი ის საგანგებოდ არ შეისწავლა. დაწყებით სკოლაშივე სწავლება იწყება სალიტერატურო გერმანულით: სალიტერატურო ენა უნდა ისწავლებოდეს არა როგორც ერთ-ერთი უცხო ენა, არამედ როგორც საშინაო ენა, საკუთარი ხალხის ენა, რომელიც გენეტიკურ ცოდნასთან არის დაკავშირებული.

ულრიჰ ამონმა 1973 წელს ჩაატარა ემპირიული კვლევა დიალექტისა და ლიტერატურული ენის გამოყენების სფეროების შესახებ და შემდეგ შედეგებამდე მივიდა:

დაბალ სოციალურ ფენებში ლიტერატურული ენა ნაკლებად გამოიყენება, ვიდრე მაღალ სოციალურ ფენებში;

საერთო ჯამში მამაკაცები უფრო მეტად იყენებენ ლიტერატურულ ენას, ვიდრე ქალები, ხოლო ერთ ასაკობრივ და პროფესიულ ჯგუფში ქალები უფრო მიმართავენ ლიტერატურულ ენას, ვიდრე კაცები;

ასაკის მატებასთან ერთად სალიტერატურო ენის გამოყენება დიალექტში გადადის;

ახალგაზრდა თაობები უმეტესად ლიტერატურულ ენას იყენებენ საშუალო ასაკის თაობებთან შედარებით¹⁶.

¹⁵ <https://sociolinguistics.dictionary.academic.ru> *Словари и энциклопедии на Академике* (დამოწმება: 28. 01. 2019)

¹⁶ Ammon, U. *Dialekt und Einheitssprache in ihrer sozialen Verflechtung*, Weinheim und Basel 1973, გვ. 93–100

ზოგი სპეციალისტის აზრით, იქ, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობა განსხვავებულ დიალექტზე ლაპარაკობს, გერმანული სალიტერატურო ენის სწავლებისას პირველ ეტაპზე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დიალექტური ლექსიკა; მაგ., **ულრიხ კანცი** წერს:

აუცილებელია წინა პლანზე წამოვწიოთ დიალექტის საკითხი და ის წინ უნდა უძღოდეს სასკოლო სახელმძღვანელოებს. სასწავლო პროცესი მაშინ იქნება დამაკმაყოფილებელი როცა თემა დიალექტი აუცილებლად იქნება თემატურად შეტანილი შესამაბის ასაკობრივ ჯგუფში¹⁷.

ბავარიის მასწავლებლების გაერთიანების პრეზიდენტი **კლაუს ვენცელის** აზრით: “ჩვენ არ უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ დიალექტი ბევრი ბავშვისთვის არის პირველი ენა. სკოლის უპირველესი მიზანი არის მოსწავლე განათლების გზით წაიყვანოს და დააუფლოს სტანდარტულ ენას, მაგრამ ეს არ უნდა მოხდეს ბავშვების პირველი ენის ხარჯზე”; შდრ., ასევე: ბავშვი უნდა აღიზარდოს სალიტერატურო ენაზე, თუმცა ამავდროულად მისთვის დიალექტი უნდა იქცეს არა დაბრკოლებად, არამედ როგორც საკუთრების განსაკუთრებულ სახეობად.

გერმანულის მასწავლებლები ჯერ კიდევ დავობენ იმის თაობაზე, თუ როგორ შეუთავსონ სალიტერატურო ენა და დიალექტი საგაკვეთილო პროცესში ჰარმონიულად ერთმანეთს. დიალექტის ფუნქციის განსაზღვრის, გაკვეთილზე მისი შესაძლებლობებისა და საზღვრების შესახებ ჯერ კიდევ დიდი გაუგებრობა სუფევს. **პ. ბრაუნი და კ. მატაიერი** აყალიბებენ 4 ძირითად კონცეფტს ამ საკითხთან დაკავშირებით:

1) დიალექტის რაც შეიძლება სწრაფი და ძლიერი შევიწროება და განდევნა ცხოვრების ყველა სფეროდან, რათა მოსწავლეებმა საერთოდ აღარ ილაპარაკონ დიალექტზე;

2) დიალექტისა და სალიტერატურო ენის თანაბარი სწავლება სკოლაში, რადგან მოსწავლეებმა იცოდნენ ორივე ვარიანტი;

3) სალიტერატურო ენის ნორმების უგულვებელყოფა, რომ შესაძლებელი გახდეს სხვადასხვა სასაუბრო ენის ვარიანტების შესწავლა;

4) დიგლოსიის პრინციპის დამკვიდრება: საგაკვეთილო პროცესში წერა, მეტყველება და კითხვა სალიტერატურო ვარიანტით, ხოლო გაკვეთილზე ყოველდღიური სიტუაციების აღწერისას თუ დაწყებით კლასებში ახალი სიტყვების განმარტებისას დიალექტური ვარიანტის გამოყენება¹⁸.

¹⁷Kanz, U. Dialekte und Lehrplan. Ein Überblick. In: Dialekte in Bayern, 2006, გვ. 88 <https://cutt.ly/eefubsc> (დამოწმება: 28.01.2019)

¹⁸. პ. ბრაუნი და კ. მატაიერი წიგნში - Ammon, U. Dialekt, soziale Ungleichheit und Schule. 2 Auflage, Weinheim und Basel 1972, გვ. 160

ვეფიქრობთ, მისაღებია ბოლო პუნქტში წარმოდგენილი მსჯელობა. გარდა ამისა, არსებითია ისიც, რომ რამდენადაც დიალექტი ეროვნული ენის სახეობაა, ბავშვები თავდაპირველად გარესამყაროს შეიმეცნებენ დიალექტის გზითაც; შესაბამისად, დიალექტი, როგორც ეროვნული ენის ნაწილი, წარმოადგენს სამყაროს ხედვა-აღქმის სისტემის ერთ-ერთ წახნაგს. დიალექტი ღრმა ემოციურ კავშირშია ეროვნულ ენასთან, შესაბამისად, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია პიროვნების სრულყოფილი ენობრივი სისტემის/მსოფლხედვის ჩამოსაყალიბებლად.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ამონი, 1972:** Ammon, U. Dialekt, soziale Ungleichheit und Schule. 2 Auflage, Weinheim und Basel 1972;
- amoni, 1973:** U. Ammon, Dialekt und Einheitssprache in ihrer sozialen Verflechtung, Weinheim und Basel 1973;
- archbergeri, 2007:** Arzberger, S. Dialekt in der Schule – Freund oder Feind?, 2007;
- გამსახურდია, 1980:** გამსახურდია, კ. თხზულებათა რვატომეული, ტ.5, თბ., 1980;
- გამსახურდია, 1983:** გამსახურდია, კ. თხზულებანი, ტ. VII, თბ., 1983;
- კანცი, 2006:** Kanz, U. Dialekte und Lehrplan. Ein Überblick. In: Dialekte in Bayern, 2006;
- რატიანი, 1968:** რატიანი, პ. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებისა და განვითარების საკითხისათვის, “ქართული ისტორიოგრაფიის” სამტომეული, ტ. 1, 1968;
- ლომსაძე, 1979:** ლომსაძე, შ. გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან, ახალციხური ქრონიკები, თბ., 1979;
- სტალინი 1955:** სტალინი, ი. მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი, თბ., 1955;
- უიცა, უიცა, ფ. 300,** საქმე №26; - უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 300, საქმე №26;
- უიცა, უიცა, ფ. 284,** საქმე №456 - უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 284, საქმე №456;
- ფუტკარაძე... 2017:** ფუტკარაძე, ტ. თედორაძე, მ. დისკუსია მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ XX საუკუნის 20-30-იან წლებში /თანამედროვე კონტექსტით/, სამეცნიერო კრებული: “ქართველოლოგიის აქტუალური საკითხები“, VI, თბ., 2017;

- ფუტკარაძე**, 2019: ფუტკარაძე, ტ. ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები, თბ., 2019 (მონოგრაფია დაიბეჭდება 2019 წლის გაზაფხულზე);
- ჩიქობავა**, 1936: ჩიქობავა, არნ. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბ., 1936;
- ჩიქობავა**, 1938: ჩიქობავა, არნ. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938;
- ჩიქობავა**, 1952: ჩიქობავა, არნ. ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952;
- ჩიქობავა**, 1958: ჩიქობავა, არნ. ჩვენი დედაქალაქი და ჩვენი ენა, გაზ. „კომუნისტი“, 1958 №238;
- ჩიქობავა**, 1969: ჩიქობავა, არნ. არ დავივიწყოთ დედაენა გაზ. „სამშობლო“, 1969 22 აგვისტო
- ძეგლები**, 1965: ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1965

Eka Dadiani, Marika Tedoradze, Tariel Putkaradze

**Academician Arnold Chikobava opposed the teaching of
Mingrelian and Svan at school**

(Place of Kartvelian Subsystems in Georgian Public Schools)

Georgian literature has been formed by all parts of Georgia for 16 centuries, the population of Samegrelo takes an important role among them.

Taking into consideration this, it is interesting to answer , Mingrelian word-form:

-“Odabade” is a dialect expression brought into the literary language from Mingrelian Dialect by the Georgian writer, born in Samegrelo or

-Is it a word of Mingrelian language which was borrowed in Georgian literary language from the most related Mingrelian (or from the Mingrelian dialect of the Zan language)?The answer is not simple, as in the Georgian scientific space a hundred years ago there was an unreasonable view of the so-called three or four Georgian languages.

We think it is necessary to provide students with the information about Georgian language space in the public school. Unfortunately, the standard of Georgian language and literature does not envisage the prospect of the use of Georgian dialects in the literary language.

Today there are people actively engaged in the formation of **Mingrelian (Laz) or Svan ”Literature Language”**, which ultimately abjures the Georgians of these corners from a century-old literature culture created by their ancestors.

According to archival documents, on behalf of the Public Commissariat of Education, in April 1932, the famous linguist **Arnold Chikobava** was sent to the Mingrelian schools. On the basis of the real situation in Samegrelo he required to close the Mingrelian and Svan schools, founded according to Megrelian and Svan Dialects.

Arnold Chikobava denied I. Stalin's linguistic qualifications with the help of scientific arguments, namely he asserted that Mingrelian was not an illiterate language, Mingrelian was not a "late nation" and "Mingrelian's" also possessed many ancient cultural literature of Georgia.

We accept the conclusions of Arnold Chikobava, which are fully compatible with the modern international standards of teaching Academic Language and Dialects at school.